

GODINA
XL
BROJ 4
ZAGREB
1970

OPSTOJI LI JEDNA LJUDSKA NARAV?

Jean DANIELOU

Problem današnjice nadasve je filozofske naravi. Teologiji je potrebna solidna filozofska baza. Nosioći odgovornosti za kulturu i civilizaciju današnjice vape za solidnom filozofijom.

Današnja se kriza mora smatrati iznad svega krizom mišljenja. Zato osjećamo odgovornost da modernom čovjeku odgovorimo na pitanja o čovjeku. Naš će odgovor biti u isto vrijeme i u kontinuitetu s filozofijom *perennis*, i vodit će računa o problemima što ih nameće razvoj civilizacije.

Moj referat nema drugog cilja doli uvoda u specifične teme što će sačinjavati predmet raspravljanja na ovom kongresu.*

Moja je nakana pokazati da opstoji jedna nesvediva ljudska realnost ili zbiljnost, bilo kako je nazvali. Izraz *natura* (narav) potpuno je opravdan. Tertulijan je volio govoriti o *statusu* (stanju), a Pascal o *redu* (uređenju).

Ono što bih htio ukratko inzijeti jest da kontestacija ljudske naravi, u ime kulture, društva ili nastajanja svršava time da upada u takav »škripac« da se danas taj pojam ljudske naravi smatra najjasnijim što može biti.

Prva nam se opozicija postavlja s gledišta naravi i kulture. I ta je opozicija uvjetovana čudesnim razvojem znanosti našeg vremena. Doista, ta je znanost teoretskog značenja, ali teorija se uvijek prelijeva u praksu. Znanje postaje moć. Čovjek danas po prvi put postaje svjestan koliko se njegova moć proteže. Proteže se na svijet nežive tvari: planetarne avanture to potvrđuju. To isto vrijedi za područje društvenog života i mogućnosti da društvene odnose uredi na razuman način. Služi se psihologijom i nastoji se svim silama snaći u svom čovječjem prostoru.

Shvatljivo je kako ovo nastojanje stvara osjećaj neograničenih čovječjih mogućnosti. Uz to, ono što se nazivalo narav, govori Pascal,

* Ovaj referat održan je na međunarodnom tomističkom kongresu u Rimu početkom rujna 1970. godine.

nije bila samo navika. Moderan čovjek formira mišljenje da nema kozmičkih i povijesnih fatalnosti. Ono što se nazivalo narav bio je samo izražaj nemoći. Danas čovjek može djelovati na kozmos, na život, na društvo i svladati njihov otpor. Radi se samo o tome da su činjenične situacije nepravilno preobražene u pravne situacije. Umjetnost, tehnika i kultura čovjeku omogućuju da se više ne smatra podložnikom prisile, nego da sebe stvara prema vlastitom nahođenju.

Treba otkriti što je ispravno u tom stanovištu. Potpuno je istinito da je krivi pojam naravi često bio kao maska lijenosti i straha od invencije. U antici su znali kritizirati civilizaciju kao rušiteljicu naravi. Smatralo se protiv naravi ako je čovjek stablima oteo njihovu ciljevitost da od njih gradi lađe, ako je sišao kopati zemlju i njenim dubinama otimati zlato i dijamente što ih je Bog naumice bio sakrio, ili ako je pokušao da se popne u zrak, premda je stvoren da hoda po zemlji. Sigurno je da se nekada smatralo kao u skladu s naravnim zakonom da među ljudima bude nejednakosti u posjedu materijalnih dobara, da robovi budu ropski podređeni gospodarima, da žena ostane u inferiornijoj poziciji. I sve nas ove činjenice moraju uputiti na oprez.

Posve je opravdano da čovjek obogaćujući inventar fizičkog i ljudskog svijeta postane svjestan svoje moći s obzirom na taj svijet. No, da li je ta moć neograničena? Da li kultura uzima malo-pomalo mjesto naravi? Da li je čovječja sloboda takva da raspolaže s posvemašnjom vrhovnom moći?

Mi se danas ovdje nalazimo pred čudnom promjenom situacije. Tobažnje znanstvene metode, one što decifriraju fenomenske zakone i tako mogu na njih djelovati, danas završavaju u pogibeljnoj krizi kulture. Pod izgovorom da treba svesti realnost na ono što se tim metodama može spoznati, one tu realnost lišavaju njena sadržaja. Ostaju na stupnju gdje nema sadržaja nego ostaju samo strukture. Na taj način dopire se do kontestacije objektivne realnosti svemira, jer znanost ga uistinu ne dostiže u njegovu ontičkom bivstvu. Kontestira se i opstojanost čovjeka, jer je reduciran na skup riječi.

Kriza kulture

Današnja kriza kulture nastaje poglavito iz činjenice da su duhovi opijeni spektakularnim uspjesima pozitivnih metoda na području fizičkih i prirodnih nauka, pa misle da te metode mogu prenijeti na sva druga područja. Filozofija, književnost i povijest idu za tim da prerastu u sociologije, psihologije i filologije. Ali ako već u fizičkom svijetu nije moguće doumiti stvarnost podložnu zakonima, kako bi to moglo biti moguće ondje gdje se radi o čovjeku, o njegovu osobnom misteriju, o njegovoj nedostupnoj unutarnjosti, o njegovu eminentnom dostojanstvu?

Na taj način sadašnji »škripci« ili »ćorsokaci« tehnike stavljaju naglasak na tu krizu. Nakon što je čovjek stekao vlast nad zakonima svemira i života, ostaje mu neriješeno pitanje *što mora činiti*. Do sada se kretao u nekim okvirima. Da li se ima očekivati rješenje jedino od

njegove odlučne volje? Ali takve njegove odluke kako se kasnije imaju formulirati? Nalazimo se uz to izloženi i nemilosti svih arbitra. Najvjerojatnije, moramo reći, nalazimo se na rubu provalije novih fatalnosti. Jer tehnika, produkt ljudskog genija, može čovjeka podjarmiti, kako je to jučer činila narav, osim ako bi čovjek mogao tu tehniku držati na uzdi. Znači da se problem objektivne realnosti ponovno čovjeku postavlja. A tu realnost mi nazivamo *narav*. Ona nije nešto naprosto dato, ona je program koji treba ispuniti. I tada kultura prima svoj smisao. Rečeno je u GS (br. 51, 1) da, kad god se radi o čovjeku, »narav i kultura idu nerazdruživo ujedinjene«.

Ako pokušamo prodrijeti dublje u ovu kontestaciju kulture, konstatirat ćemo da vrlo često dovodi do te kontestacije upravo činjenica što ta kultura obvezuje čovjeka da prizna granice što mu se nameću i s kojima on ne može disponirati. To nije neka »činjeničnost« apsurdnog svijeta protiv kojega bi se mogla podignuti revolucija. To je uočavanje razumnog svijeta kojemu čovjek mora priznati vrijednost. Jasno je da takva »razumnost« ne može a da ne bude izražaj jedne inteligencije (intelektā). A to znači da treba priznati da opstoji narav stvari, i da opstoji transcendentnost koja joj je osnova i koja se konformira naravi. To znači, konačno, kako su naučavali stari stoici, konformirati se Božjem planu. Bez sumnje, zbog toga se samodovoljnost čovječja tome protiviti. Ali upravo tu čovječja osobnost nalazi svoje puno opravdanje.

Socijalna dimenzija

Druga se kontestacija upućuje na račun pojma naravi njenom redukcijom na socijalnu dimenziju. Posebno rečeno, to je ono što je Marks izrazio u prvoj periodu. Čovječja realnost nije apstraktna narav, to je skup socijalnih odnosa što opstojе među ljudima u nekoj epohi. Jasno je da se jedna od karakteristika današnjeg čovjeka sastoji, uz tehnički napredak, u pojačanoj svijesti ljudske solidarnosti, a kako sve više rastu izmjene na svim stupnjevima: u području ekonomije, politike, kulture — ta se svijest još jače osjeća. Čovjek današnjice dolazi do uvjerenja da je ljudska sudbina nezaustavljivo kolektivna, bilo u dobru bilo u zlu. To je Marks izrazio jakim filozofskim riječima. U individuumu se krije volja za totalnim identitetom. Svaki čovjek želi biti čovjekom. Ali on osjeća i nemogućnost da u sebi sam ostvari taj identitet. Zajedno se dakle nalaze i volja za univerzalnošću i nemogućnost da se ta univerzalnost realizira. Ono što pojedinac ne može realizirati, moći će ispuniti društvo. Univerzalnost će u tom slučaju biti isto što i totalitet. Ona će biti realizacija totaliteta.

U tom času ljudska narav postaje historijska. Progresivno se realiziraju sve čovječje virtualnosti. Upravo sudjelovanjem u socijalnoj egzistenciji čovjek uspijeva realizirati svoju esenciju.

Ova supstitucija konkretnog društva na mjesto apstraktne naravi može doživjeti neki slom, a to je da se sloboda uplete u kontradikcije.

Svojtatanje autonomije slobode u odnosu na svaku objektivnu transcenciju predstavlja jedan od temeljnih zahtjeva suvremene filozofije. Sartre je taj stav izrekao jednom riječju: egzistencija ima prednosti ispred esencije. Odluka slobode znači apsolutnu odlaznu točku. Ali, u isto vrijeme, u istom času sloboda je prepuštena samoj sebi. Ona prepušta sebi što je sama zaradila. Otud razumijemo kako moderni čovjek doživljuje vrtoglavicu netom se suoči sa slobodom bez drugog sadržaja osim kontestacije svake transcencije. I tada se postavlja problem o tome da li je moguć neki red u koji bi sloboda mogla ući a da se ne uništi. A u tom času postaje jasno da jedinu zapreku na koju sloboda nailazi postavlja druga sloboda. I ovo je izvan svake sumnje: »Sve je dopušteno osim ogriješiti se o ljubav«, govorio je već Barres.

Ako dopustimo tu intersubjektivnost i uvidimo da ona nadilazi subjektivizam, ne rješavamo pitanje univerzalnosti socijalne marksističke egzistencije. Jedna i druga predstavljaju alibi. Jer one ne čine drugo osim to da prebacuju probleme što se postavljaju u okviru pojedinca u okvir kolektiviteta ili u okvir drugoga. Ako dopuštamo slobodu drugomu, a ne samo sebi, samim tim ne dajemo neki sadržaj slobodi. Ovdje u nekom smislu Sartre ima pravo. Ako u društvu opstoji apsurd, ne znači da nije apsurd.

Prema tome može se podvrći kritici jedna i druga od tih pozicija polazeći iz njihovih premisa. Marks projicira univerzalnost u područje društva, jer neće da društvu prizna transcendentnu realnost. On priznaje da opstoji dijalektika između individualnog i univerzalnog, ali, mjesto da u transcenciji uoči neku komplementarnost, on u njoj gleda alijenaciju. A to se može potpuno osporavati i to jezikom dijalektike, i to predstavlja provalu posve arbitrarne opcije. Uostalom, ako se dopušta intersubjektivnost koja nije alijenacija, zaključuje se da sama činjenica prisvajanja nečega od drugoga ne ruši egzistenciju nego samo prisvajanje (egzistencije). S druge strane pak pojam stvaranja ne čini se da čovjeka trga od njegove realnosti.

U ovoj je perspektivi danas neobično navoditi jedan sektor kršćanskih mislilaca koji su impresionirani idejom da priznati jednog transcendentnog, suverenog Boga Stvoritelja, znači prihvatiti čovječju alijenaciju. I ona projicira apsolutno na razinu horizontale čovječanstva kao totaliteta ili zajednice kao cilja. Ovo je malo-pomalo znak opadanja i slabosti metafizike, okuženja suvremene filozofske klime današnjice, i, konačno, to je znak manjka kritičkog duha koji se opaža kod jednog dijela suvremene katoličke inteligencije. Kada govorim o kritičkom duhu, ne razumijevam kontestaciju onoga što stvarno opstoji polazeći iz ideoloških pozicija, nego konfrontiranje ideologija s onim što je realno.

Treba doći do tvrdnje da ova univerzalnost, koja izgleda sadržana u individualnoj volji za vlastitim upotpunjenjem, ne može biti reducirana na konkretni totalitet. To bi značilo rastvoriti se u mnoštvu pojedinaca, a mnoštvo pojedinaca ne stvara univerzalnost. To vrijedi i za pseudopluralizam, jer mnoštvo ili cjelina ne može zamijeniti istinu. Da

dođemo do univerzalnoga, treba naći zajednički element za sve, dakle transcendentni element koji će biti razlogom zbog kojega je čovjek uistinu čovjek. Manje je važno kako ćemo tu realnost nazvati. Ali izraz narav u tradicionalnom shvaćanju označuje upravo to. U ime te realnosti, jer nije ostavljena na milost i nemilost pojedinih arbitra, moguće je naći zajedničku točku dodira. I samo ta narav može služiti kao moralna instanca na koju se može pozvati protiv pojedinačnih arbitra. Društvo ne može zamijeniti narav, jer je narav jedini temelj društva.

Narav i povijest

Posljednja opozicija, koja je, uostalom, dobrim dijelom vezana uz prve, jest tobožnja opozicija između naravi i povijesti. Postavlja se pitanje o trajnim čovječjim osobinama. I ova kontestacija može doći od ljudskih znanosti. Pojavljuje se u raznim oblicima. Sociološki historicism u onomu što mi nazivamo narav ne vidi drugo doli projekciju u savjest tehničkih i ekonomskih infrastruktura, koje sačinjavaju stvarnost. Zbog toga će ova superstruktura (narav) doživljavati promjene prema tome kako se evolviraju njezini uvjeti. Ono što mi nazivamo narav bilo bi samo činjenično stanje koje bi odgovaralo nekom momentu civilizacije. Pojam naravi jest izražaj volje da se odbaci postojeće stanje, iako se ono tome odupire, jer promjene infrastruktura ovlašćuju tu kontestaciju.

Strukturalistička se koncepcija mnogo razlikuje od te. Ona će manje naglašavati evoluciju, više radikalnu heterogenost tipova civilizacije u njihovu međusobnom odnosu. Radi se o statičkijoj viziji koja podsjeća na Spenglerove cikluse. Ali i u ovom slučaju potpuno se kontestira poziv na ljudsku narav. Opstoje samo ravnoteže nastale u jednoj epohi, ili u datom ambijentu, i one imaju odraza u načinu izražavanja ili u govoru. Ali svaka od tih sinteza predstavlja totalitet sebi posve dovoljan. Društvo se odrazuje u naravi, a ta narav je upravo ovaj totalitet, ova struktura, i sve će to društvo uzeti u promatranje. Ipak, ta narav neće imati nijedno univerzalno obilježje. Ona će se sastojati samo od nekih konvencija potrebnih društvu za njegovu egzistenciju.

U posve drugom pravcu postavljamo historicitet u heidegerovskom i bultmanovskom smislu riječi. Tu nailazimo na ontologiju. Ipak, doživljaj bitka je historijski u smislu da je potpuno nedostupan, i u istom smislu razumu ne može biti dostupan osim u značenju što mu ga daje svaki pojedinac.

Nema, prema tome, nijednog kriterija objektivne istine. Opstoji samo hermeneutika koja stvara smisao. U egzegetskom prostoru će reći da će se egzistencija Krista, koji sintetizira sadržaj riječi Božje, morati neprestano preispitivati i pretumačiti u znaku novonastalih situacija. Ta određenja dolaze uvijek sa strane duha a ne sa strane realnosti.

U pitanju teze o promjeni naravi u vezi s promjenama tehničkih i ekonomskih struktura nailazimo na ambiguitet, što smo naveli na po-

četku. Ali i na mnogo više. Ono što je podložno promjeni to su sredstva kojima čovjek raspolaže.

Čovjek se postavlja usred zbivanja podložnih modifikacijama. Ali te modifikacije ne diraju ljudsku narav u njenim osnovnim karakteristikama niti u njenom specifičnom vidu. Doista je bezumno reći da je moderni čovjek inteligentniji od Platona, genijalniji od Dantea, svetiji od Augustina. Ono što razlikuje ljude raznih epoha posve je uzgredne naravi, bitno je ono što stvara među njima trajno jedinstvo. Narav označuje permanentnost njenih osnovnih osobina.

»Postati ono što jesmo«

Na poseban je način vrijedna kontestacije teza o heterogenosti kultura. Ono što je i ovdje bitno, tj. etička svijest, metafizička spoznaja, osobno dostojanstvo — to je sve zajedničko ljudima svih epoha i svih rasa. I ta je univerzalnost temelj bratstva. Von Hildebrand je nedavno napao tezu, danas često opetovanu, o osnovnoj razlici između biblijske i helenističke antropologije — što bi značilo da je helenizacija pokvarila autentičnost biblijske koncepcije čovjeka. Pa ni u čisto naravnom prostoru nema uopće heterogenosti u vezi s osnovnim realnostima kao što su besmrtnost duše i njenim odnosima s Bogom. Objava je ista, bila ona izražena u semitskim ili helenističkim kategorijama.

Teza čovječjeg historiciteta uključuje ponajprije idealističku teoriju spoznaje, prema kojoj su sva određenja izražaj duha, a ne realnosti samih stvari. Ako je istina da realnost posjeduje uvijek neiscrpiv karakter te da je nijedan izraz ne može adekvatno izraziti, nije manje istinito da ono što duh izriče spada dijelom na realnost, bilo krivo bilo pravo — a upravo poziv na realnost dopušta to razlikovanje. U protivnom slučaju mi bismo postali robovi svijeta čistog subjektivizma, a u njemu je nemoguć bilo koji dijalog, i ukida se svaki napredak. U filozofiji me ne zanima što misli pisac, nego kako me uvodi u realnost.

Osim toga, koncepcija čovječjeg historiciteta počiva na brkanju pojmova trajnosti realnosti i napretka spoznaje. Astralni se svijet od Ptolomeja do Kopernika nije promijenio, promijenila se spoznaja koju mi o njemu imamo. Ni čovjek se nije promijenio od Platona do Heideggera, mijenja se znanje o čovjeku, ono bi bilo moralo napredovati. Ni stvarnost uskrsnuća Kristova nije se promijenila. Napredak dogme je progresivno dovođenje u stanje izričitosti onoga što je sadržano u objavljenim istinama jednom zauvijek. Za bultmanovsku hermeneutiku s govorom se mijenja sama stvarnost. A to se protivi svakom ozbiljnom znanstvenom pristupu.

To ne znači da vremenitost nije konstitutivni element svega što je stvoreno. Grgur Nisenski, poslije Ireneja, opazio je odavna da ono što karakterizira bitak jest upravo gibanje iz ništa prema bitku i da to gibanje ostaje uvijek kao konstitutivni element bitka.

To je prijelaz iz *biti u biti više*. Ali ta vremenitost, taj razvoj, predstavlja igru u unutarnjosti svakog reda, svake naravi. Jedna je stvar

evolucija materijalnog svijeta, druga je stvar preobrazba što je čovjek provodi u svojim egzistencijalnim uvjetima, u rastu nadnaravne spoznaje u »svijetloj tami«. Pojam naravi ovdje ulazi u pojam reda. Taj pojam ne uključuje fiksizam, kako mu se to običaje pripisivati. Označuje to da se autentični napredak sastoji u tome da *postanemo ono što jesmo*.

SUMMARIUM

Ecquis conceptus sicut conceptus *n a t u r a e* hodie tam perplexus appareat? Positivarum scientiarum mirus progressus methodum earumdem ad omnes campos realitatis ac scientiae extendere praesumit, cum tamen eadem mysterio interno scrutando homini imparem dant solutionem. Nec *n a t u r a m* ad dimensionem socialem restringere, nec societatem loco naturae assumere, cum homo sit re et mente quam *societas senior*, nec solum ontice sed et psychologicè item ac finaliter. Nec *n a t u r a m* satis explicat historicismus cum ea quae essentialia ab accidentalibus notis minime distinguat, at sine hac distinctione nihil stabile in humanis negotiis inveniri potest. Naturam concipimus tamquam elementum permanens, jugis sub transmutationibus in suis fundamentalibus notis stans, ita natura hominis minime ab initio humanae historiae ad haec nostra tempora quoad fundamentales notas invenitur mutata. Conscientiam moralem habes eandem, notionem Dei, immortalitatem animae ac multa alia. Omnes istae contestationes falsis praemissis innituntur, ad impossibila ducunt, nec videntur intellegere naturam ipsam tendere ad hoc ut eius subiectum semper nitatur obligationem explere: ut vere fiat id quod est.